

---

*Н. С. Яцук,
кандидат філософських наук*

ЯКУ ЦЕРКВУ БУДУВАВ ВОЛОДИМИР – ПРАВОСЛАВНУ? КАТОЛИЦЬКУ? ЧИ... ВІДНАЧАЛЬНО – АЛЬТЕРНАТИВНУ, РЕФОРМІСТСЬКУ, ЩО ДО НЕЇ ЄВРОПА “РОСЛА” ЩЕ П'ЯТЬ СТОЛІТЬ?

Тривалий час християнізацію Київської Русі дослідники пов'язували з Візантійською церквою, князем Володимиром і 988 р. Хоч ця версія тривалий час вважалась традиційно офіційною, вона навіть на хвилі своєї популярності мала багато контраргументів, що ставило її під сумнів. Утім, охочих “пропустити” цю інформацію крізь призму здорового глузду і чіткої логіки тоді не було: масово послуговувались версією нашої історії, запропонованої східним сусідом, котрий вважав свої і наші витоки християнства одночасними та канонічно ідентичними.

Як і багато інших, цей міф утратив первісну цілісність і дожив свого кінця. І тепер, у своєму розгорнутому вигляді, він має продемонструвати нам, українцям, власну примітивність. Виведемо факти з міфічної зацикленості і розставимо їх в історичній та логічній послідовності. Спочатку про 988 р. як початок християнізації.

Загальновідомо, що візантійські писемні джерела засвідчують прийняття християнства київським князем Аскольдом у 860 р. і що на його могилі стоїть християнська церква. А княгиня Ольга хрестилась у 854 р., її було поховано за християнським обрядом і після смерті залічено до лику святих.

Теологи висувають версію про місіонерську діяльність апостола Андрія, який, побувавши на київських горах у I ст. н.е., поставив тут хрест і висловив пророцтво, що на даному місці виникне велике місто з багатьма церквами, а християнська віра набере великого поширення. Її гіпотези про прихід християнства до Русі через Болгарію, Рим.

Її задокументована інформація про існування Тмутараканської єпархії в Азовській Русі ще за 120 років до легендарного 988 р., про те, що Перемишлянська єпархія виникла за 100 років до цього. Причорноморські міста-поліси, які були грецькими колоніями, сповідували християнство ще з IV ст.

Цих фактів досить, щоб позбавити традиційну гіпотезу про запровадження християнства у 988 р. статусу пріоритетності.

Тепер про участь Візантії у цих подіях.

А. Колодний доводить, що, безперечно, не могло бути так званого масового хрещення, канонізованого візантійським імператором. По-перше, у жодному літописному візантійському джерелі немає про це згадки, тоді як про інші події суспільного життя Київської Русі зафіксовано дуже точну інформацію.

По-друге (і це головне) на час X ст. усі християнські обряди і таїнства було чітко канонізовано. Хрещення проводилось індивідуально і в храмі. Масове хрещення виглядало б як велика ересь, на що візантійський патріарх ніяк не пішов би.

Виходить, що масове хрещення Київської Русі зніціював сам князь Володимир, який не був заангажований ні західною, ні східною канонічністю, бо її остаточного та офіційного розмежування ще й не відбулося (історичний час цієї події – 1054 р., а надворі був 988 р.). Які наміри були за цим вчинком князя? Що отримав він взамін – підтримку, славу чи опір “своїх” та нерозуміння “чужих”?

Зануримось у ментальність історичного контексту.

Аскольд і Дір були хрещені за два роки до вступу на київський престол, тобто 862 року.

Через 20 років по тому, у 882 р., внаслідок державного перевороту, владу в Києві захопив Олег, який запровадив відкриту антихристиянську політику, намагаючись відродити віру своїх предків. У 912 р. до влади приходив Ігор, який обстоював релігійну толерантність. Відомо, що його дружинниками були як християни, так і язичники.

Ігорева дружина Ольга стала християнкою, але, як і її чоловік, сповідувала релігійну толерантність.

Син Ігоря і Ольги Святослав орієнтувався на язичництво, але до християн ставився так, як і його батьки: без упереджень. Проте волхви причиною ганебної поразки Святослава у війні з Візантією назвали те, що в його війську переважали християни. Після цього князь почав палити церкви.

Якраз у цей час княгиня Ольга запросила до Києва римського місіонера єпископа Адальберта. На фоні нової політики Святослава це місіонерство не мало успіху, але Ярополк, один із синів Святослава, був вихрещений завдяки йому.

Новий київський князь Володимир Святославович розпочав з того, що побудував у Києві на Перуновій горі язичницьке святилище. Його вчинок аналогічний намаганням арабського роду Кусаїв з племені корейшитів об'єднати всі розрізнені арабські племена іменем Бога свого племені навколо центру Мекки. Але в Кусаїв нічого не вийшло, не вийшло і у князя Володимира.

Збудоване ним святилище не стало центром релігійного життя слов'ян, роздроблені племена не потягнулись до Києва, а продовжували відправляти свої звичні місцеві культури.

А князь Володимир мав твердий намір розбудувати свою міцну і незалежну Руську державу. Релігія, яка, що б то не було, мусила стати опорою і союзником, якщо навіть не засобом цього розбудовочого процесу, – ось “чиста” мотивація неканонічного і непопулярного на рівні того часу і електорату Володимирового вчинку. Саме тому, остаточно розчарувавшись у

державно-організаційній спроможності язичницької релігії, князь розбиває своє святилище і приймає рішення хрестити Русь.

Загальновідомі перекази про те, як Володимир розсилав гінців по всьому світу, щоб визначитись, яка релігія найкраща, і запровадити її в Русі. Якщо навіть щось схоже і було, то Володимир, уважно вивчаючи світові релігії, мав можливість зрозуміти, що прийняття християнства чи від Візантії, чи від Риму, чи ісламу (бо й там, за легендою, побували його гінці) означатиме неминуче підданство, у першу чергу Церкви, а далі й держави.

Його ж наміри не вписувались у цю перспективу. Звідси й рішення про затвердження християнства **державною** релігією Київської Русі, а далі – самочинне масове хрещення народу.

Володимир розпочав з того, що, здійснивши в 988 р. успішний похід на Крим, забрав з Херсонесу мощі римського папи Климента, вбитого, за легендою, посланцями імператора Трояна за успіхи поширення християнства серед жителів Херсонеса. Разом зі святими мощами князь привіз до Києва кількох херсонеських попів, збудував у столиці Десятинну Церкву і разом з попом Анастасом вихрестив Русь.

Подальші кроки Володимира були спрямовані на діяльність моравських монахів Кирила та Мефодія. Відомо, що останні першими проігнорували релігійну догму про те, що “недостойно жодному народу мати азбуку свою, окрім євреїв, і греків, і латинян”, і здійснили переклад Біблії слов’янською мовою.

Вочевидь, ці визначні болгари теж шукали третій, незалежний ні від Сходу, ні від Заходу шлях розвитку християнства (якогось новосинтезуючого), бо писемні джерела засвідчують контакти Кирила і Мефодія як з Римом, так і з Візантією.

Таким чином, Володимир першим у світі запровадив християнську Церкву, в якій: 1) служба велась народною (слов’янською) мовою, 2) використовувалась перекладена Біблія, 3) передбачалось підпорядкування церкви державі, а не вищій іноземній церковній владі, 4) настоятеля храмів призначав князь з врахуванням побажань прихожан.

За таку церкву тврпопа почне боротись тільки в часи Реформації. Отже, Володимир, у певному розумінні, був першим протестантом світу.

Тому й закономірно, що ні Рим, ні Візантія не зрозуміли далеко несвоєчасних догматів новоствореної Руської церкви. Справу її канонізації Володимир покладав на попа Анастаса. І в цьому плані сподівання Великого князя уперше не виправдали себе. Догматичне оформлення потребувало серйозних науково-філософських розробок, для яких у русичів підґрунтя було заслабким.

Руська церква, відначально орієнтована на протестантську догматику, постала не конкурентноздатною і щодо Риму, і щодо Константинополя.

Останнє, що встиг зробити Володимир для своєї Церкви, – це запровадження десятивідсоткового (до речі, уперше перевіреного практикою мусульман, отже, про них Володимир мав достатнє знання) фінансування релігійного життя від княжої казни, зафіксоване у назві його першого християнського храму (Десятинна Церква).

Далі справою християнізації зайнявся Ярослав Мудрий, який почав з налагодження переговорів щодо запровадження іноземної митрополії. Для успіху свого задуму він заручився династичними шлюбами майже з усією тврпопою і Візантією, заклад Святу Софію як спеціальну резиденцію майбутньої митрополії. Застосовуючи всі можливі політичні засоби тиску, князь домігся від Візантії митрополита Феопемпта, про якого літописці згадують як першого Руського митрополита. Прибувши до Києва у 1039 р., новий глава церкви починає з того, що освячує Десятинну Церкву. Це ще раз підтверджує факт першого неканонічно самочинного її освячення Володимиром і Анастасом.

Але такою подією і обмежилась місія Феопемпта на Руській Землі. У плани Києва не входило перебудувати свою Церкву під візантійські канони. Іноземний митрополит почесно посідав свій пост, а церковні справи узгоджувались з державними інтересами і релігійними настроями народу. Через три роки Феопемпт втікає до Візантії. Стосунки між двома державами погіршуються. Та митрополію вже було засновано.

У 1051 р. (за три роки до першого розколу християнства) митрополічу процедуру з руки Ярослава Мудрого здійснює русич Іларіон. Він пише свою славетну працю “Слово про Закон і Благодать”, в якій викладає самобутньо-русинське розуміння християнства:

- незалежність церковного самоуправління;
- рівність всіх народів перед Богом;
- пріоритетність євангельських засад в організації соціальної інфраструктури (атмосфера оточення Ісуса і перших християнських сект – згуртованість, взаємовиручка та ін.);
- розмежування функцій держави і церкви (секуляризація);
- відповідальність окремої людини перед Богом за свої вчинки, а цілого народу – за справу створення нової християнської цивілізації.

Іларіон розробляє також поняття “іудейської скупості” у справі світового поширення християнства. Нові християни – це нові учні Христа, що несуть благородне вчення, ідею про новий спосіб інтеграції через Любов, яка прийшла на зміну Закону. У тому, що Русь була хрещена, – заслуга Бога і Володимира, просвітленого самим Богом і аж ніяк – не візантійської церкви як посередника. Володимир ніколи не бачив Христа, але здобув прозріння звернутися до Бога безпосередньо і привести до нього цілий народ.

І в цьому плані він не нижчий, а рівний з імператором Костянтином, який у 312 р. урівняв християнство у правах з релігіями Риму, а через 12 років проголосив його єдиною державною релігією імперії.

З цього писання робився висновок про запровадження християнства на Русі Володимиром 988 р. Насправді ж ішлося лише про надання останньому статусу державної релігії.

Митрополит Іларіон, крім теоретично догматичних питань, розробляв також теорію внутрішньої організації Руської Церкви, в якій єпископат дублював князівські структури: одна єпархія – одне князівство. Посада єпископа була виборною. Право вибору мала як княжа влада, так і громада прихожан.

Щоб забезпечити рівність єпархій, посаду митрополита займали за призначенням. Такий розподіл функцій виявився проблематичним. Жоден із єпископів не міг посісти посади митрополита, щоб не порушити рівності інших. Тому для уникнення міжособистих претензій на митрополиче крісло з боку київської династії було вирішено про виключно іноземне представництво даної вакансії.

Митрополит-іноземець здобував статус верховного судді між своїми. Ця посада мала забезпечувати функцію не централізації влади, а миротворчо посланських зобов'язань. Митрополита так і декларували – посланий Богом, щоб не допустити кровопролиття.

Розробляється й розподіл функцій між державою і церквою – секуляризація, те, до чого тврора прийде, знову ж таки, значно пізніше нас – тільки за часів Ренесансу. У компетенцію Руської церкви переходять такі справи, як розлучення, двоєжонство, згвалтування, нецерковні форми шлюбу, шлюб з близькими родичами, спадщина між дітьми, чаклунство, ересь, нагляд за терезами і мірами тощо.

У домонгольський період нашої історії українською церквою керувало 22 митрополити, 4 з них – українці. Формально Церква входила до складу Константинопольського патріархату, але фактично діяльність митрополитів була незалежною. Територіально Київська митрополія була значно більша, ніж Константинопольський патріархат, в якому вона стояла на 60-му місці.

Церква жила своїм самобутнім життям: розвивала богослов'я, випускала духовну літературу, формувала власний стиль, архітектуру, розбудовувала монастирі і храми, готувала свої кадри. Відвідувати богослужіння і розумітись у богословських питаннях, жертвувати на Церкву було престижною справою як для князів, так і для простого люду.

“Золотий вік” Руської Церкви був обірваний монголо-татарською навалою 1240 р. Розпочався довготривалий, 750-ти-річний, період бездержавницької історії України-Русі. Руську церкву охопив “вірус” розколів.

Занепад держави і Церкви традиційно списують на міжособні війни київської династії за владу.

Так, вони суттєво ослабляли могутність країни загалом, але все ж не були причиною втрати первісного варіанту християнської релігії і розвалу єдиної Церкви.

Адже Церква має мати і мала тоді свою владу. Щоправда, тодішня українська церковна влада не раз потерпала від внутрішньої нестабільності. Нерідко княжий гнів падав на голови єпископів, але від того вона не втрачала своєї соборності. Розколи почалися у період тривалої історичної бездержавності, спричиненої безупинними вторгненнями зовнішніх ворогів, коли релігійні справи і контакти з зовнішнім світом доводилося вирішувати без опори і на світську владу, і на канонічного релігійного союзника, покладаючись тільки на власні сили.

Попри все це, вимальовується ще одна, не виголошена, але дуже серйозна причина втрати самобутнього варіанту християнства.

У 1243 р. новообраний Київський митрополит українського походження Кирило залишив зруйновану столицю і оселився у м. Володимирі Суздальському, лише час від часу відвідуючи Київ. Його наступник остаточно переніс туди митрополитську резиденцію. Київські патріархи не пішли шляхами римських, котрі не залишили зруйнованої варварами імперії, а, навпаки, взяли на себе функції державних можновладців.

Нашадки Володимира не були такими великими, як він.

Усе, що було далі, – то лише сліпе прагнення копіювати навіки втрачений оригінал рідної Церкви.

Пишуть, що духовний центр Русі перемістився у Галицько-Волинське князівство. Тому княжа українська еліта розгорнула рух за відкриття у 1303 р. Галицької митрополії. Фактично це був не безоголослений відкол від Володимиро-Суздальської резиденції. Можна ж було зберігати формальне підпорядкування їй або ж боротись за її повернення до Києва. Варіанти були.

1354 р. підсумував перший розкол Руської церкви – через 300 років після відомого у християнському світі 1054 р.

Український християнський Схід і християнський Захід свої суперечності вирішують так, що висвячують одразу двох митрополитів: Романа – на Литовсько-Київську митрополію, яка визначається як духовна наступниця пониженої до рівня єпархії Галицької митрополії, і Алексія на Київську і всієї Русі митрополію. Центр першої офіційно містився у Вільно, а другої – у Москві. Кожна з цих митрополій зазнала суттєвого ментального впливу своєї периферії: те сакральне, що виробив центр, периферія висмоктувала, наповнюючи зовнішню форму своїм змістом.

А історія карала обидві майже в ті самі роки і тими самими карами – новими розколами Східна – під назвою “Київська і всієї Русі митрополія” – у 1441 р. зусиллям митрополита Іона змінила свій титул на “Московська і всієї Русі митрополія”. Через сім років по тому (1448 р.) без жодної на те згоди з боку Константинополя “Московська і всієї Русі митрополія” проголошує свою канонічну незалежність від Візантійського патріарха. По тому протягом півтора століття чиниться тиск на Царгород з вимогою визнати незалежність Московської Церкви. Зрештою 1589 р. це було зроблено. Східна гілка українського православ'я остаточно втратила свою ментальну самобутність і

фактично перестала існувати, поглинувшись значно меншим чисельністю російським лекторатом, що, незважаючи на це, перебрав на себе всі питання централізації, управління і канонізації. Західна – під назвою “Литовсько-Київська митрополія” – зазнає величезного наступу католицизму. Одна за другою відкриваються дієцезії. Так зване православне населення позбавлялось соціальних прав. Будувати нові православні церкви заборонялось, а українські землі переходили у володіння католицької шляхти.

Православний досвід виборності єпископа було зруйновано, такі вакансії, як митрополита, почали призначати різними корупційними способами, мирян перестали допускати до церковних справ. Усе це призводило до моральної деградації церковного православного життя і до загального песимізму українців.

Щоб зберегти рештки національної української самоідентичності, свідомі інтелігенція приймає рішення про союз з Римом і формування під його опікою уніатсько-національної Церкви, що було реалізовано на Берестейській унії 1596 р. утворенням УГКЦ – відбував розкол у західній гілці християнства.

Через чверть століття таке відбудеться у східній гілці українського християнства. У 1620 р. прусалимський патріарх Феофан, який перебував в Україні, завдяки клопоткам наполяганням гетьмана Петра Сагайдачного, вночі конспіративно висвятив Іова Борецького Митрополитом Київським і всієї Русі. Виникла незалежна Українська православна церква.

Найсуттєвіша відмінність між новими гілками українського християнства полягала в тому, що Східна, зберігши православність, втратила українську самоідентичність, а Західна, зберігши українську самоідентичність, втратила православність. Первісний сакральний сенс (руська православність – православність по-руськи, тобто з “домішками” свого, а власне – реформістського) розтягнувся в різнобічному задзеркаллі.

Новостворені наприкінці XVI – на початку XVII ст.ст. (1596 р. і 1620 р.) внаслідок розколу в розколотих гілках первісної Руської соборної церкви (розколи в розколі) УГКЦ та православна церква стають центрами духовного відродження українського народу. Обидві займаються богословською і просвітницькою діяльністю, організують школи, бібліотеки, друкарні.

Повертаються колишні, руські, традиції: таїнство шлюбу складалось з двох частин: заручин, після яких лишалось право на розлучення, і вінчання, запроваджуються власні визначальні свята, такі як Освячення Десятинної церкви, Святих мучеників Бориса і Гліба, Іова Почаївського тощо. Для духовенства не призначалось примусового одягу і дотримання усталеної зачіски чи бороди.

Розвивалися власний іконопис і храмова архітектура в стилі українського бароко.

Але історія дала тільки хвилюк свободи. Містики сказали б, що розкольницькі гріхи українців ще не було спокутано. Фальсифікація Переяславської угоди 1654 р. призвела Київську митрополію до підпорядкованості Московському патріарху (1686 р.), на що, після річного тиску з боку Московії, Константинопольський патріарх дав свою згоду. А після третього поділу Польщі 1795 р. правобережні українські землі ввійшли до складу Російської імперії і у 1839 р. на цій території УГКЦ було насильно ліквідовано та, слідом за православною церквою, її поглинув Московський патріархат. У складі Австро-Угорської імперії УГКЦ продовжувала своє існування. У 1900 р. її митрополитом став Андрій Шептицький, який 44 роки мудро і успішно управляв УГКЦ.

Після жовтневих петроградських подій фанати споконвічної ідеї української автокефальності у 1921 р. скликають Всеукраїнський православний церковний собор, на якому визнають акт 1686 р. незаконним і проголошують створення незалежної християнської церкви з рідною мовою богослужіння. Переговори з Константинопольським патріархом за підтвердження цієї автокефальності були безуспішними. З цієї ситуації скористалися нові кремлівські господарі України: у 1930 р. висунули УАПЦ звинувачення в антирадянській діяльності і за сім років репресували всіх її священнослужителів. У 1941–44 рр. УАПЦ відновлює свою діяльність, а згодом емігрує за кордон. З відродженням державності УАПЦ повертається в Україну.

На сьогодні в Україні діють три православні церкви: УАПЦ, УПЦ-КП та УПЦ (розкол двох останніх відбувся 1990 р. у середині Руської церкви: цю назву досі зберігав Московський патріархат), а також – УГКЦ. Справа їх об’єднання лишається занадто складною, щоб реалізуватися найближчим часом. Кожна з церков обґрунтовує свою причетність до заснованої Володимиром Великим Руської церкви, але жодна не може переступити через свою амбітність заради соборності.

Присутнє і так зване пізнє (протестантське) християнство. Воно на свою причетність до Руської церкви ще ні разу не претендувало. Чому? Не вбачає спорідненості? Боїться таких історичних конкурентів, як УАПЦ, УПЦ-КП, УПЦ та УГКЦ? Чи, може, істина невимовна?

Але ж вона (істина) така, що найбільшого соціального благополуччя досягли країни саме з протестантською релігією, яка є не чим іншим, як варіативним дубляжем тез нашого першого митрополита Іларіона.

І де ми могли б бути, якби наші духовні пастори не втекли із спаленого Києва, а народ не заблукав в історичних лабіринтах по своїй периферії?

ЛІТЕРАТУРА

Історія релігій в Україні. – К., 1999.

Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.

Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992.

Історія християнської церкви в Україні. – К., 1992.
Липенський В. Релігія і Церква в історії України. – К., 1993.
Релігія в духовному житті українського народу. – К., 1994.